

De westelijke heide met jeneverbesstruweel.

Houtwal bij Helhuizen op de grens van de stuwwal.

Sallandse Heuvelrug, paradijs voor

Het nationaal park De Sallandse Heuvelrug, ingesteld in 2004, is vooral bekend als laatste plaats voor het prachtige korhoen. Het gebied van 35 km² kent nog een rijke natuur. De eigenaren Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer doen er alles aan om die natuur te behouden.

Tekst Bert Maes en Niels Tienstra / Beeld Bert Maes

Meerwaarde van het nationaal park

Nationaal park De Sallandse Heuvelrug is een bijzonder gebied met een grote aantrekkingskracht op het publiek. Het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer trekt alleen al jaarlijks meer dan 100.000 bezoekers. Eigenaren van het 35 km² nationaal park zijn Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en enkele particulieren. Samen werken zij aan het beheer en de inrichting van het gebied. Dit gebeurt in een overlegorgaan. Behoud van natuurwaarden staat in het beheer voorop. Het korhoen – ooit een algemene bewoner van heidegebieden – neemt hierbij een centrale plaats in. Door veranderingen in het heidebeheer en de toegenomen onrust zijn korhoenders vrijwel overal verdwenen. Ook

de Sallandse stuwwal is geen ideale plek meer voor deze vogel. Het creëren van een zo geschikt mogelijk leefgebied heeft dan ook prioriteit. Zo gaat men door plaggen tot op het minerale zand en begrazing met Schotse hooglanders de vergrassing en verbossing van de heide tegen. Ook zijn gedurende het broedseizoen delen van de heide afgesloten voor publiek en probeert men het autoverkeer over de toeristenweg dwars over de Heuvelrug te ontmoedigen. Eerdere pogingen om de weg voor al het autoverkeer af te sluiten zijn mislukt. De Sallandse Heuvelrug heeft voor de rustzoekende natuurgenieter én de recreant veel te bieden. In twee bezoekerscentra en een natuurmuseum wordt veel interessante informatie verstrekt.

Vaccinium vitis-idaea, de rode bosbes of vossenbes, is karakteristiek voor de Sallandse Heuvelrug.

Vaccinium myrtillus, blauwe bosbes, is een publiekstrekker.

Quercus petraea, de eik, is een publiekstrekker.

Rijen eiken op perceelgrenzen westelijk van de Sallandse Heuvelrug.

bomen, vogels en mensen

Tot het einde van de 19^e eeuw was de Sallandse Heuvelrug een eindeloze vlakte van heide en stuifzand tot aan de verre horizon. Aan de randen lagen kleine buurtschappen en boederijen. De bewoners hadden aarden wallen opgeworpen en met bomen beplant om het stuifzand tegen te houden. De heidevelden waren trouwens niet onbelangrijk. De boeren lieten er hun vee grazen. Rond 1800 begonnen de eerste waaghalzen met bebossing van de heide. Honderd jaar later was een aanzienlijk deel met bos bedekt en is er nog slechts een kwart over van de oorspronkelijke heide. In 2006 is het nationaal park door het Ecologisch Adviesbureau Maes op inheemse bomen en struiken in kaart gebracht.

Heuvelrug.

Jeneverbes en wintereik

De Sallandse Heuvelrug is vooral bekend om zijn fraaie struwelen jeneverbessen en een populatie wintereiken. Beide soorten worden vanwege hun autochtone karakter dit jaar in de nieuwe druk van de **Rassenlijst voor bomen** opgenomen. De grootste populatie jeneverbes groeit in de omgeving van Noetsele en Hexel, de oostflank van de Heuvelrug. Ze groeit hier deels in combinatie met wintereiken. Opvallend is de grote variatie in groeivormen van smal opgaande tot breed uitgroeide exemplaren. Door vraat, sneeuwval en vallende bomen kunnen takken over de grond kruipen en daar wortelen.

Kleinere maar hele fraaie jeneverbesstruwelen komen voor op de Sprengenberg bij Oasekop en in de omgeving van het landhuis Sprengenberg aan de westkant. Ook hier groeien ze deels in een landschappelijke setting met wintereiken.

De jeneverbes is een van onze drie inheemse naaldboomsoorten en behoort middels de Flora

wintereik, dient als genenbron.

en Faunawet tot de wettelijk beschermde planten in ons land. Nabij Hexel is de begroeiing, deels door spontane uitzaaiing van Amerikaanse vogelkers, zo toegenomen dat de jeneverbes er bedreigd is.

De wintereiken bestaan merendeels uit eeuwenoude meerstammige hakhoutstoven die al vele decennia niet meer zijn gehakt. Ook komen hier en daar groepen met grote, opgaande eiken voor. Met de komst van de steenkool en alternatieven voor de schors als leerlooierijproduct was het hakken niet meer rendabel. Mogelijk hebben sommige eiken hun meerstammige vorm mede aan overstuiving of begrazing in het verleden te danken. Soms zijn de wintereiken gemengd met zomereiken. Ook hybride-eiken komen voor. In het westelijk deel van de Sallandse Heuvelrug vind je uitsluitend zomereiken.

Landelijk gezien is de wintereik vrij zeldzaam. Buiten de Veluwe heeft de Sallandse Heuvelrug waarschijnlijk de grootste populatie van deze eikensoort. De exemplaren hier zijn daarom een zeer waardevolle genenbron.

Rijk sortiment

Aan de voet van de stuwwal, in de omgeving van de bewoning, komen vanouds vele eiken houtwallen voor die een mooie overgang vormen naar de lagergelegen omgeving. De geoorde wilg (*Salix aurita*) is er een zeldzame verschijning. De soort groeit op de Haarlerberg en nabij het landhuis Sprengenberg. De geoorde wilg lijkt op de meer algemene grauwe wilg (*Salix cinerea*). De geoorde wilg blijft echter een stuk kleiner. Verder is het blad kleiner, heeft het een gegolfde bladrand en een opvallend gedraaide bladtop. Taxonomen kijken bovendien nog naar verheven korte streep- ►

jes die op het hout onder de bast zitten: bij de grauwe wilg zijn die langer. De geoorde wilg is in de vorige eeuw sterk achteruitgegaan door het verdwijnen van het karakteristieke milieu: arme, onbemeste zandbodems en venige gronden. Gebleken is nu dat op verstoorde bodems de hybride van de geoorde wilg en de grauwe wilg (*Salix x multinervis*) het juist heel goed doet. Door maaibeheer wordt het struweel van de geoorde wilg gespaard en wordt het milieu voor amfibieën en reptielen ter plaatse in stand gehouden.

Cultuurvolgers

Verder zijn er nog inheemse struiksoorten als sporkehout, wilde lijsterbes, wilde kamperfoelie, gewone vlier, hulst en brem gevonden. Allemaal soorten die als voedsel, geneeskruid of gebruikshout in vroeger tijden nut hadden voor de boer en de dorpsbewoner. Aangeplante soorten zijn onder meer: grove den, lariks, fijnspar, Amerikaanse krentenboompje, bergvlier, rododendron, Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik, tamme kastanje, douglas, ratelpopulier, beuk, maar

ook de zeldzame zachte els (*Alnus x pubescens*, de hybride van de zwarte en de witte els). Het zijn vooral soorten die zijn toegepast voor bosbouw en houtteelt, en deels als sierstruik.

Vooral in de zomer en het najaar wordt door bloei en herfstkleur de ondergroei van de bossen rijk gekleurd door dopheide, struikheide, zwarte bosbes, rode bosbes en kraaiheide. Kraaiheide en rode bosbes zijn karakteristieke soorten van Noord-Europa en bereiken ongeveer op de Veluwe hun zuidgrens. Kraaihei is er zeldzaam, maar rode bosbes komt opvallend veel voor.

Als bijzondere soorten in de kruidlaag zijn adelaarsvaren, gewone eikvaren, witte klaverzuring en dalkruid te noemen. Het zijn de zogenaamde indicatoren van oude bossen. Ze migreren zeer langzaam zodat ze in jonge bossen niet voorkomen.

Al met al is dit 'jonge' nationale park een belangrijke aanwinst voor de reeks van grotere natuurlandschappen in ons land. Het is een gebied met verrassingen en mogelijkheden voor de natuurliefhebber en recreant. Alleen in het broedseizoen van het korhoen moeten zij een paadje omlopen. ■

Sprengenberg

Aan de westkant ligt op de Sallandse Heuvelrug het landgoed Sprengenberg met karakteristiek landhuis. Het huis is in 1906 op het hoogste punt van de Sprengenberg gebouwd. Deze 'berg' reikt tot 35 m boven zeeniveau en is daarmee een van de lagere heuvels van de Sallandse Heuvelrug. In de nabijheid liggen de Noetselerberg (60 m), de Grote Koningsbelt (75 m) en de Kleine Koningsbelt (70 m). De plek voor het huis werd vooral bepaald door het uitzicht. De toren – onderdeel van de uitbreiding uit 1910 – geeft een prachtig zicht over Salland. Het huis heeft aan alle zijden een tuin, die in alle richtingen sterk afloopt. De grenzen van de tuin liggen 3 tot 10 m lager dan het huis. In eerste instantie is de tuin ontworpen door tuinarchitect L.A. Springer. In 1910 is de tuin uitgebreid naar ontwerp van tuinarchitect P.H. Watzet en bestaat nu uit twee delen: een geometrische tuin rondom het huis en een bosgedeelte met slingerpaden en lanen ten oosten hiervan. Een vrijwel noord-zuid gerichte hoofdas vormt de basis van de tuin rondom het huis.

Lonicera periclymenum, de wilde kamperfoelie.

Salix aurita, de geoorde wilg.

Alnus x pubescens, de zachte els.

Sorbus aucuparia, de wilde lijsterbes.

Niels Tienstra is planoloog en projectmedewerker van het Oversticht (een vereniging die Overijsselse overheden adviseert op het gebied van landschap, monumenten en archeologie). Hij is tevens onderzoeker in het kader van het nationaal landschap Sallandse Heuvelrug.